

AZ UKRAJNAI KISEBBSÉGEK ÉS A NYELVI OKTATÁS

Csernicskó István¹ – Melnyk Svitlana²

Az ukrajnai kisebbségek

Ha az ukrajnai kisebbségek anyanyelvi oktatásáról szólni kívánunk, mindenképpen át kell tekintenünk röviden ezen közösségek demográfiai helyzetét.

Annak ellenére, hogy az 1991-ben független állammá vált Ukrajna de jure egynyelvű, a népszámlálási adatok szerint, azaz de facto soknemzetiségű és többnyelvű. A 2001. évi első ukrajnai népszámlálás adatait elemző munkák mindegyike kiemeli, hogy az országban 130 nemzetiség képviselői élnek (pl. Iltyo szerk. 2003: 73). Ám az ország összlakosságának 99,33%-át 22 nemzetiség teszi ki; 95,10%-át pedig mindössze a két legnagyobb nemzet: az ukránok és az oroszok alkotják (lásd 1. táblázat).

1. táblázat. Ukrajna lakosságának nemzetiségi összetétele 1959 és 2001 között Forrás: <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/stat/census/01/01.pdf>

	1959		1970		1979		1989		2001	
	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
Összesen	41869046	100	47126517	100	49609333	100	51452034	100	48240902	100
Ukrán	32158493	76,81	35283857	74,87	36488951	73,55	37419053	72,73	37541693	77,82
Orosz	7090813	16,94	9126331	19,37	10471602	21,11	11355582	22,07	8334141	17,28
Belorusz	290890	0,69	385847	0,82	406098	0,82	440045	0,86	275763	0,57
Moldáv	241650	0,58	265902	0,56	293576	0,59	324525	0,63	258619	0,54
Krimi tatár	nincs adat	–	3554	0,01	6636	0,01	46807	0,09	248193	0,51
Bolgár	219409	0,52	234390	0,50	238217	0,48	233800	0,45	204574	0,42
Magyar	149229	0,36	157731	0,33	164373	0,33	163111	0,32	156566	0,32
Román	100863	0,24	112141	0,24	121795	0,25	134825	0,26	150989	0,31
Lengyel	363297	0,87	295107	0,63	258309	0,52	219179	0,43	144130	0,30

¹ II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász.

² Sevcsenko Nemzeti Egyetem, Kijev.

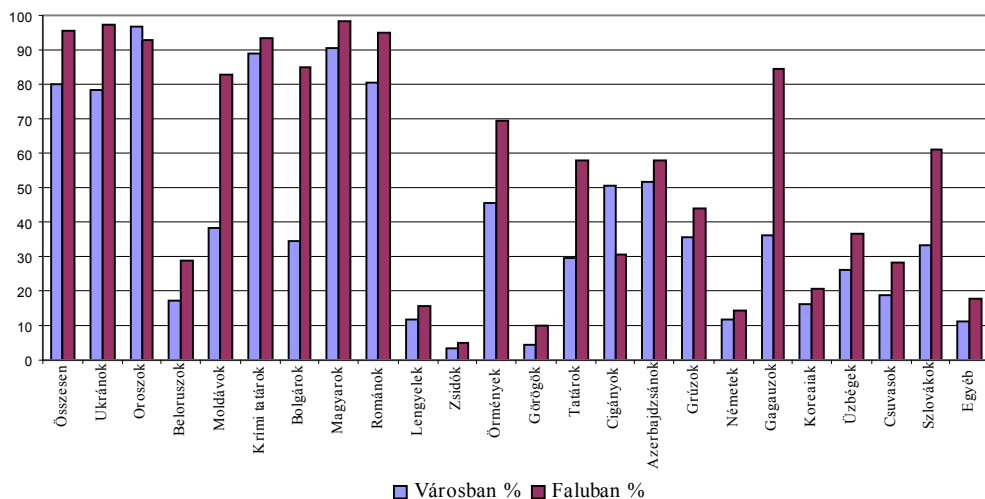
	1959		1970		1979		1989		2001	
	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
Zsidó	840311	2,01	775993	1,65	632610	1,28	486326	0,95	103591	0,21
Örmény	28024	0,07	33439	0,07	38646	0,08	54200	0,11	99894	0,21
Görög	104359	0,25	106909	0,23	104091	0,21	98594	0,19	91548	0,19
Tatár	61527	0,15	72658	0,15	83906	0,17	86875	0,17	73304	0,15
Cigány	22515	0,05	30091	0,06	34411	0,07	47917	0,09	47587	0,10
Azerbajdzsán	6680	0,02	10769	0,02	17235	0,03	36961	0,07	45176	0,09
Grúz	11574	0,03	14650	0,03	16301	0,03	23540	0,05	34199	0,07
Német	23243	0,06	29871	0,06	34139	0,07	37849	0,07	33302	0,07
Gagauz	23530	0,06	26464	0,06	29398	0,06	31967	0,06	31923	0,07
Koreai	1341	0,00	4480	0,01	6061	0,01	8689	0,02	12711	0,03
Üzbég	8472	0,02	10563	0,02	9862	0,02	20333	0,04	12353	0,03
Csuvas	8925	0,02	13610	0,03	16456	0,03	20395	0,04	10593	0,02
Szlovák	13991	0,03	10204	0,02	8744	0,02	7943	0,02	6397	0,01
Egyéb	99910	0,24	121956	0,26	127916	0,26	153518	0,30	323656	0,67
Összesen	41869046	100	47126517	100	49609333	100	51452034	100	48240902	100

Némileg más arányokat találunk, ha az ország lakosságának anyanyelvi összetételét vizsgáljuk meg. Ukrajna lakosságának 67,53%-a ukrán, 29,59%-a orosz anyanyelvű; az ukrán és orosz anyanyelvűek összesen az összlakosság 97,12%-át teszik ki, azaz arányuk még nagyobb, mint a nemzetiségi mutatók alapján. Ennek magyarázata, hogy számos nemzetiség körében magas azok aránya, akik nem saját nemzetiségük nyelvét, hanem az orosz vagy (kevesebben) az ukránt tartják anyanyelvüknek. Így például az ukrán nemzetiségűek 14,77%-a, a belaruszok 62,46%-a, a bolgárok 30,34%-a, a zsidók 82,98%-a, a görögök 88,47%-a tekinti az orosz, a lengyelek 70,96%-a, a cigányok 21,10%-a, a németek 22,10%-a az ukránt anyanyelvének (2. táblázat és 1. ábra). Az ukrán és orosz anyanyelvűek együttesen Ukrajna lakosságának 97,12%-át teszik ki, azaz az ország lakosságának 2,88%-a más anyanyelvű.

2. táblázat. Ukrajna lakossága anyanyelv szerint a 2001. évi census adatai alapján Forrás: <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/stat/census/01/03.pdf>

	Összesen	Nemzetisége és anyanyelve azonos		Nem azonos. Ebből anyanyelve:					
		Szám	%	Ukrán		Orosz		Egyéb	
				Szám	%	Szám	%	Szám	%
Összesen	48240902	41093957	85,18	606740	1,26	6279838	13,02	260367	0,54
Ukrán	37541693	31970728	85,16	–	–	5544729	14,77	26236	0,07
Orosz	8334141	7993832	95,92	328152	3,94	–	–	12157	0,15
Belorusz	275763	54573	19,79	48202	17,48	172251	62,46	737	0,27
Moldáv	258619	181124	70,04	27775	10,74	45607	17,63	4113	1,59

	Összesen	Nemzetisége és anyanyelve azonos		Nem azonos. Ebből anyanyelve:					
				Ukrán		Orosz		Egyéb	
		Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
Összesen	48240902	41093957	85,18	606740	1,26	6279838	13,02	260367	0,54
Krimi tatár	248193	228373	92,01	184	0,07	15208	6,13	4428	1,78
Bolgár	204574	131237	64,15	10277	5,02	62067	30,34	993	0,49
Magyar	156566	149431	95,44	5367	3,43	1513	0,97	255	0,16
Román	150989	138522	91,74	9367	6,20	2297	1,52	803	0,53
Lengyel	144130	18660	12,95	102268	70,96	22495	15,61	707	0,49
Zsidó	103591	3213	3,10	13924	13,44	85964	82,98	490	0,47
Örmény	99894	50363	50,42	5798	5,80	43105	43,15	628	0,63
Görög	91548	5829	6,37	4359	4,76	80992	88,47	368	0,40
Tatár	73304	25770	35,15	3310	4,52	43060	58,74	1164	1,59
Cigány	47587	21266	44,69	10039	21,10	6378	13,40	9904	20,81
Azerbajdzsán	45176	23958	53,03	3224	7,14	16968	37,56	1026	2,27
Grúz	34199	12539	36,66	2818	8,24	18589	54,36	253	0,74
Német	33302	4056	12,18	7360	22,10	21549	64,71	337	1,01
Gagauz	31923	22822	71,49	1102	3,45	7232	22,65	767	2,40
Koreai	12711	2223	17,49	700	5,51	9662	76,01	126	0,99
Üzbég	12353	3604	29,18	1818	14,72	5996	48,54	935	7,57
Csuvas	10593	2268	21,41	564	5,32	7636	72,09	125	1,18
Szlovák	6397	2633	41,16	2665	41,66	335	5,24	764	11,94
Egyéb	323656	46933	14,50	17467	5,40	66205	20,46	193051	59,65

1. ábra. A nemzetiség és anyanyelv egybeesése Ukrajna különböző nemzetiségeinél (a 2001. évi népszámlálás adatai alapján)

Forrás: <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/stat/census/01/03.pdf>

Az 1. ábrán látható, hogy az országban élő nemzetiségeknél különböző mértékben esik egybe a nemzetiség és az anyanyelv. Az oroszok, magyarok, románok, krími tatárok, ukránok, gagauzok, moldávok túlnyomó többségénél egyezik a nemzetiség és az anyanyelv. A zsidók, belaruszok, lengyelek, görögök, németek stb. nagy részének más a nemzetisége és anyanyelve. Az is kiderül az ábrából, hogy általában a falvakban élő lakosság jobban ragaszkodik anyanyelvéhez, mint a városiak.

Az ukrajnai oktatáspolitikai irányai

Ukrajna oktatáspolitikájának irányait, illetve az állami oktatáspolitikai kisebbségi vonatkozásait számos dokumentum fogalmazza meg:

- Ukrajna Alkotmánya (1996);
- Ukrajna oktatási törvénye (1991);
- Ukrajna törvénye az iskola előtti nevelésről (2001);
- Ukrajna törvénye az általános középfokú oktatásról (1999);
- Ukrajna törvénye a szakoktatásról (1998);
- Ukrajna törvénye a felsőoktatásról (2002);³
- Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínája (1992);
- Ukrajna törvénye az Ukrán SZSZK nyelveiről (1989);
- Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről (1992);
- Két- vagy többoldalú államközi egyezmények és szerződések;
- Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről (az ukrajnai ratifikáció éve 1997);
- A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája (a ratifikáció éve 2003).

A kisebbségi oktatás vonatkozásában a fenti dokumentumok elemzése alapján az alábbi főbb oktatáspolitikai irányvonalak és célok fedezhetők fel:

- a minőségi oktatáshoz való egyenlő hozzáférés lehetőségének biztosítása Ukrajna valamennyi állampolgára számára, nemzetiségtől, nemtől, társadalmi vagy etnikai származástól, vallástól vagy anyanyelvtől függetlenül;
- a nemzeti kisebbségek oktatási igényeinek kielégítése és az etnikai kisebbségek kultúrájának fejlesztéséhez szükséges feltételek megteremtése;
- a nyílt polgári társadalom és a nemzetiségek közötti kapcsolatok értékeinek közvetítése;

³ Az oktatási törvények megtalálhatók Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapján: <http://www.mon.gov.ua>

- a nemzetiségek közötti egyenlőség eszméjének tudatosítása, az egy más iránti tolerancia és tisztelet atmoszférájának megteremtése;
- a multikulturális Ukrajna értékeinek, illetve az ukrainai kisebbségek nemzeti történelme és kultúrája sajátosságainak tanulmányozása;
- a központi minisztériumi szabványoknak és követelményeknek megfelelő színvonalú oktatás biztosítása a nemzetiségi tannyelvű iskolákban is.

Az állam oktatáspolitikájában központi helyet foglal el az oktatás nyelvének és a nyelvvoktatásnak a kérdése. Ukrajnában a kisebbségek vonatkozásában a nyelv- és oktatáspolitikai legfontosabb megfogalmazott céljai és feladatai a következők:

- az államnyelv (az ukrán) elsajátítása az ország valamennyi állampolgára által;
- az anyanyelven való tanulás vagy az anyanyelv tanulása jogának biztosítása;
- legalább egy világnyelv elsajátítása.

Az oktatási és nyelvpolitika említett keretein belül az egész oktatási folyamat része a nyelvi kultúra, a nyelvi tolerancia kialakítása és fejlesztése, a kulturális, nyelvi és etnikai sokszínűség iránti tiszteletre nevelés.

Ukrajna Alkotmányának 53. cikkelye szerint „A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára a törvénynek megfelelően szavatolják azt a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak vagy tanulják anyanyelvüket az állami és a helyhatósági tanintézetekben vagy a nemzeti kulturális társaságok közreműködésével”.

1999. december 14-én az Alkotmánybíróság határozatban értelmezte az Alkotmány 10., nyelvekről szóló cikkelyét.⁴ Az Állásfoglalás érinti az oktatás nyelvének problémáját is. A dokumentum szerint Ukrajnában az óvodai nevelés, az általános középfokú oktatás, a szakképzés és a felsőoktatás nyelve az ukrán; az Alkotmány 53. cikkelye, valamint az ország más törvényei értelmében az állami és nem állami oktatási intézményekben az államnyelv mellett az oktatási folyamatban használható és oktatható a kisebbség nyelve is.

Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről az Alkotmányhoz hasonlóan fogalmaz a kisebbségek oktatásáról: „Az állam minden nemzetiségi kisebbség számára garantálja a nemzeti-kulturális autonómiához való jogot: az anyanyelv használatát és az anyanyelvi oktatást vagy az anyanyelv tanulását az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzetiségi kulturális szövetségeken keresztül, továbbá a nemzetiségi kulturális hagyományok fejlesztését, a nemzeti jelképek használatát, a nemzeti ünnepek méltatását, a saját vallás gyakorlását, az irodalmi, művészeti, tömegtájékoztatási eszközök iránti igények kielégítését, nemzetiségi kulturális és oktatási intézmények létrehozását, valamint minden más tevékenységet, amely nem mond ellent a hatályos törvényeknek” (6. cikkely).

⁴ Az Állásfoglalást lásd: http://www.minelres.lv/NationalLegislation/Ukraine/Ukraine_ConstCourtLanguage_Ukrainian

Ukrajna nyelvtörvényének 25–29. cikkelye szabályozza közvetlenül az oktatás nyelvét. A 25. cikkely értelmében az oktatás nyelvének megválasztása elidegeníthetetlen jog; az állam garantálja az anyanyelvi oktatáshoz való jogot. A 26. cikkely az óvodai nevelés nyelveként az ukránt nevezi meg, de megjegyzi, hogy azokon a területen, ahol a kisebbségek kompakt tömbben élnek, létrehozhatók olyan óvodák, illetve óvodai csoportok, ahol a nevelés nyelve a kisebbségi nyelv.

A 27. cikkely szerint az iskolai oktatás nyelve az ukrán. Azokon a területen, ahol a kisebbségek kompakt tömbben élnek, létrehozhatók olyan iskolák, illetve iskolai osztályok, ahol az oktatás nyelve a kisebbségi nyelv. Ezen iskolákban/osztályokban is kötelező az államnyelv oktatása.

A szakmunkásképző és felsőoktatási intézmények oktatási nyelvét a 28. cikkely határozza meg. Az oktatás nyelveként ez a cikkely is az ukránt nevezi meg, ám a fent említett feltételek fennállása esetén lehetőséget teremt arra, hogy az ukrán mellett a kisebbségek nyelve is az oktatás nyelve legyen. Továbbá lehetőséget nyújt arra is a törvény, hogy a nemzetiségi kádereket képző szakokon olyan csoportokat hozzanak létre, ahol az oktatás nyelve a kisebbségi nyelv. Az ukrán nyelv oktatását ezen csoportokban is biztosítani kell. A 29. cikkely a felvételi vizsgák nyelvét szabályozza.

Az oktatásról szóló törvények mindegyikében található az oktatás nyelvére vonatkozó rész. Mindegyik dokumentum szerint Ukrajnában az oktatás nyelvét az Alkotmány és a nyelvtörvény határozza meg.

Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínája című dokumentum szerint Ukrajnában biztosított a nemzetiségi kisebbségek oktatási igényeinek anyanyelven történő kielégítése, kultúrájuk megőrzése és fejlesztése, valamint támogatása és védelme az állam által.

A belső jogszabályok mellett Ukrajna számos állammal kötött két- vagy többoldalú egyezményeket a kisebbségek jogállásáról, s ezekben az oktatási jogokról is szó esik. Ilyen egyezmény van érvényben Ukrajna és Magyarország, Románia, Belarusz, Lengyelország, Üzbegisztán, Németország stb. között.⁵

Az államközi egyezmények mellett Ukrajna a kisebbségek oktatási jogainak szabályozása során figyelembe veszi a nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlásokat, az Ukrajna által 1997-ben ratifikált Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről című dokumentumot, valamint az Ukrajna által 2003-ban ratifikált Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját.

A Keretegyezmény alkalmazásáról írott beszámolójában Ukrajna a kisebbségek oktatási jogai kapcsán érdekes módon többször is hangsúlyozza az államnyelv elsajátításának szükségességét, azonban a kisebbségek nyelvén történő oktatás kapcsán mindössze ennyit jegyez meg: „Ukrajnában a nemzeti kisebbségek oktatása a kisebbség anyanyelvén és államnyelven, ukránul folyik. Az államnyelv állandó kötelező tantárgy Ukrajna egész területén valamennyi oktatási intézményben.

⁵ <http://portal.rada.gov.ua>

A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára a törvénynek megfelelően szavatolják azt a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak vagy tanulják anyanyelvüket az állami és a helyhatósági tanintézetekben vagy a nemzeti kulturális társaságok közreműködésével.

Az oktatás nyelvét minden konkrét esetben a végrehajtó hatalom helyi szervei határozzák meg, figyelembe véve a szülők vagy a gyámok kéréseit.” (Second Report of Ukraine on Observation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, p 44).

A Karta ukrainai ratifikációjáról szóló törvény⁶ alapján a dokumentum hatálya 13 ukrainai kisebbségi nyelvre terjed ki. A Kartáról szóló törvényben a Karta 8. cikkelyéből (Oktatás) az alábbi részeket vállalta Ukrajna: 1. pont a (iii), b (iv), c (iv), e (iii), f (iii), g, h, i alpontjai, valamint a 2. pont (lásd Beregszászi–Cserniczkó 2004). Ha alaposan elemezzük ezeket a pontokat, kiderül, hogy Ukrajna minimálisan kötelezte el magát a kisebbségi oktatás terén.

Anyanyelvi oktatás: kihívások és perspektívák

Intézménytípusok

A kisebbségi közösségek oktatási rendszerének szerkezetét, oktatási intézményeik számát és típusát az adott közösség igényei, a konkrét régió belül súlyuk, demográfiai koncentrátságuk jelentősen befolyásolja.

A kisebbségeket képző ukrainai oktatási intézmények tannyelvük szerint több típusúak lehetnek:

- a) az oktatás nyelve az anyanyelv; az államnyelvet (az ukránt) és egy (vagy két) idegen nyelvet tantárgyként oktatnak;⁷
- b) a tannyelv az államnyelv (az ukrán), a kisebbség nyelvét tantárgyként oktatják; egy (vagy két) idegen nyelv is szerepel a tantárgyak között;
- c) két- vagy többnyelvű iskolák, ahol a képzés párhuzamos osztályokban folyik, melyekben a képzés nyelve:
 - ✓ a kisebbségi nyelv (gyakorlatilag megegyezik az a) típussal);
 - ✓ az államnyelv (gyakorlatilag megegyezik a b) típussal);

⁶ Száma 802-IV, az elfogadás dátuma: 2003. május 15. Megtalálható a <http://alpha.rada.kiev.ua> honlapon.

⁷ Skutnabb-Kangas (1990, 1997) tipológiája szerint language shelter/language maintenance programme/nyelvmegőrző program.

- d) ukrán tannyelvű iskolák, ahol a kisebbségek fakultatív tantárgyként tanulhatják anyanyelvüket;
- e) vasárnapi iskolák, ahol a kisebbségek anyanyelvüket tanulhatják;
- f) természetesen a kisebbségi szülőknek joguk van ahhoz is, hogy olyan ukrán tannyelvű iskolát válasszanak gyermeküknek, ahol nem oktatják a kisebbség nyelvét.⁸

Statisztikai adatok és ami mögöttük van

Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma adatai szerint a 2005/2006-os. tanévben 19 moldáv (829 gyermek), 35 román (1692 gyermek)⁹, 66 magyar (2207 gyermek) nevelési nyelvű óvoda működött az országban, továbbá 19 óvodai csoportban (398 gyermek) krími tatár, 3 csoportban (87 gyermek) lengyel volt a nevelés nyelve.

Ukrajnában az iskolai oktatás a 2000/2001-es. tanévtől kezdődően fokozatosan tér át a 12 éves képzésre.¹⁰ Az iskolai oktatás három fokozatú: az első fokozat az elemi iskola (1–4. osztály), a második az általános iskola (5–9. osztály), a harmadik a középiskola (10–12. osztály).

A 2005/2006. tanévben Ukrajnában 20601 általános középiskola működött. Az intézmények tannyelv szerinti megoszlását, valamint a tanulói létszámot a 3. táblázat mutatja be (Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának adatai alapján). Az ukrán tannyelvű iskolák a fenti f) típusnak, a többi az a) típusnak felel meg.

3. táblázat. Ukrajna iskoláinak tannyelv szerinti megoszlása és a tanulói létszám (2005/2006-os. tanév)

Tannyelv	Iskolák száma, aránya		Tanulók száma, aránya	
Ukrán	16 924	82.159%	3 603 643	69.215%
Orosz	1 345	6.529%	525 260	10.089%
Román	94	0.456%	22 365	0.430%
Magyar	70	0.340%	14 823	0.285%
Krími tatár	14	0.068%	3 472	0.067%
Moldáv	8	0.039%	3 127	0.060%
Lengyel	4	0.019%	943	0.018%

⁸ Skutnabb-Kangas (1990, 1997) tipológiája szerint submersion programme/alámerítéses program.

⁹ Ukrajnában a szovjet örökség szerint külön nemzetiségnek és nyelvnek tekintik a moldávot és a román, miközben Moldávia alkotmánya szerint Moldávia államnyelve a román.

¹⁰ Ez azt jelenti, hogy azok a gyerekek, akik a 2000/2001-es. tanévben kezdték el iskolai tanulmányaikat, már kötelezően a 12 éves rendszerben tanulnak.

A 4. táblázat azokat az iskolákat mutatja be, ahol az oktatás két vagy több nyelven folyik párhuzamos osztályokban (c típus).

4. táblázat. A párhuzamos osztályokban két vagy több tannyelven oktató iskolák Ukrajnában a 2005/2006-os. tanévben

Tannyelv	Iskolák száma, aránya		Tanulók száma, aránya	
Ukrán és orosz	2032	9.865%	995 325	19.117%
Ukrán és magyar	29	0.141%	8 846	0.170%
Ukrán és román	8	0.039%	3 093	0.059%
Ukrán és moldáv	5	0.024%	1 967	0.038%
Ukrán és lengyel	2	0.010%	984	0.019%
Ukrán és krími tatár	1	0.005%	603	0.012%
Ukrán és szlovák	1	0.005%	125	0.002%
Orosz és moldáv	2	0.010%	835	0.016%
Orosz és krími tatár	33	0.160%	9 646	0.185%
Ukrán és bolgár	2	0.010%	560	0.011%
Ukrán, orosz és krími tatár	21	0.102%	8 734	0.168%
Ukrán, orosz és román	2	0.010%	1 312	0.025%
Ukrán, orosz és moldáv	2	0.010%	778	0.025%

Ha a 3. és 4. táblázatot megvizsgáljuk, kiderül, hogy a 129 ukrainai kisebbség közül mindössze az oroszok, románok, magyarok, krími tatárok, moldávok, lengyelek, szlovákok és bolgárok (azaz mindössze 8 kisebbség) számára biztosított az anyanyelven való tanulás lehetősége, további 121 kisebbség nem élhet ezzel az elvekben számukra is járó joggal.

Más tannyelvű iskolákban tantárgyként oktatnak anyanyelvet 1 443 792 orosz, 1 135 290 ukrán, 3268 krími tatár, 9816 bolgár, 4624 lengyel, 1546 moldáv, 1816 zsidó, 1145 magyar, 1022 gagauz, 236 román, 179 szlovák, 141 görög, 107 német és 64 török iskolásnak (b típus).

Fakultatív tárgyként oktatnak több oktatási intézményben cseh, roma, örmény és tatár nyelvet (d) típus. A nemzetiségi szervezetek által fenntartott 156 vasárnapi iskolában közel 6 ezer gyerek tanulja anyanyelvét (e) típus.¹¹

Érdekes képet mutat az iskolák tannyelv szerinti bontása akkor, ha osztályok szerint vizsgáljuk meg az adatokat (5. táblázat).¹²

¹¹ Az oktatási statisztikákról lásd: Second Report of Ukraine on Observation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, pp. 42–43.

¹² A 2033/2044. tanév statisztikai adatait lásd még: Вісник етнополітики № 9, 2004. július 16–31. <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/buleten/09.php>

5. táblázat. Az ukrajnai iskolások tanulási nyelv szerinti megoszlása osztályok szerinti bontásban (2003/2004-es. tanév)

Forrás: Pilipenko (2004: 64–65)

	Ukrán		Orosz		Moldáv		Krími tatár		Magyar		Lengyel		Román		Szlovák		Bolgár		Összesen	
	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
Összesen	4379675	75,05	1394331	23,89	6508	0,11	5945	0,10	20229	0,35	1404	0,02	27471	0,47	97	0,00	120	0,00	5835983	100
1. osztály	368735	81,04	80882	17,78	488	0,11	558	0,12	1693	0,37	138	0,03	2466	0,54	8	0,00	34	0,01	455002	100
2. osztály	392846	79,95	92701	18,87	552	0,11	651	0,13	1914	0,39	133	0,03	2539	0,52	12	0,00	37	0,01	491385	100
3. osztály	453406	78,26	119500	20,63	591	0,10	744	0,13	1882	0,32	152	0,03	3057	0,53	13	0,00	0	0,00	579345	100
4. osztály	271527	86,30	38446	12,22	648	0,21	129	0,04	1947	0,62	112	0,04	1822	0,58	14	0,00	0	0,00	314645	100
5. osztály	420347	76,21	122277	22,17	716	0,13	512	0,09	1992	0,36	167	0,03	2812	0,51	14	0,00	10	0,00	551547	100
6. osztály	429007	75,73	131909	23,28	707	0,12	472	0,08	2029	0,36	151	0,03	2211	0,39	16	0,00	0	0,00	566502	100
7. osztály	444108	74,09	149241	24,90	583	0,10	533	0,09	2031	0,34	127	0,02	2708	0,45	20	0,00	15	0,00	599420	100
8. osztály	474904	72,81	170605	26,16	671	0,10	568	0,09	2103	0,32	160	0,02	3181	0,49	0	0,00	12	0,00	652253	100
9. osztály	463559	69,23	199781	29,83	633	0,09	617	0,09	2044	0,31	81	0,01	2864	0,43	0	0,00	12	0,00	669633	100
10. osztály	335996	69,25	144640	29,81	445	0,09	661	0,14	1218	0,25	96	0,02	2130	0,44	0	0,00	0	0,00	485219	100
11. osztály	322431	68,51	144219	30,64	474	0,10	500	0,11	1242	0,26	87	0,02	1681	0,36	0	0,00	0	0,00	470659	100
12. osztály	109	29,22	130	34,85	0	0	0	0,00	134	35,92	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	373	100

A statisztikai adatokból kiderül, hogy az országban a tanulók többsége ukrán tannyelvű iskolába jár.¹³ Ez törvényszerű, ha figyelembe vesszük, hogy az ország lakosságának túlnyomó többsége (78%-a) ukrán nemzetiségű. Az ukrán nyelven tanulók aránya fokozatosan emelkedik Ukrajna függetlenné válása (1991) óta. Az 1990/91-es tanévben például Ukrajnában a tanulónak 44,7%-a járt ukrán és 40,7%-a orosz egy tannyelvű iskolába (Shamshur–Izhevskaya 1994: 35).

Az ukrán tannyelvű iskolák hálózata máig hiányos az ország több régiójában, például a Krími Autonóm Köztársaság területén (Kasyanenko 2005a, 2005b, Volvach 2006). A félszigeten mindössze öt ukrán tannyelvű iskola és egy gimnázium működik a számos orosz tannyelvű iskola mellett. A felsőoktatás nyelve szinte kizárólag az orosz az Autonóm Köztársaságban. Hasonló helyzet alakult ki a szovjet rezsim idején a keleti megyékben is. Ezért sokan úgy vélik, hogy a Krímen, Donyeck és Luhanszk megyében nem a hivatalosan kisebbséginek számító orosz, hanem az ukrán nyelv szorul védelemre, amely de jure államnyelv, azonban de facto kisebbségi nyelv ezekben a régiókban.¹⁴

Az adatok arra is rámutatnak, hogy az oroszok mellett a magyar és a román kisebbség oktatási struktúrája tekinthető viszonylag fejlettnak. És bár például a belaruszok és lengyelek száma az ország összlakosságán belül jelentős, iskolarendszerük fejletlen (Tóth 2002: 125, Pilipenko 2004). A belaruszok túlnyomó többsége orosz, a lengyelek nagy része ukrán tannyelvű iskolában tanul.

Momryk (2004) úgy véli, hogy az ukrainai belarusz közösségnek azért nincs igénye az anyanyelvi oktatásra, mert körükben magas a nyelvi asszimiláció foka (80%-uknak nem a belarusz az anyanyelve). Az is hatással van a közösség nyelvi identitására, hogy a Belarusz államban is nagyon alacsony a belarusz nyelv presztízse. Annak ellenére tehát, hogy a belaruszok nagy számban élnek Ukrajnában, nincsenek iskoláik, nem jelentetnek meg saját nyelven újságokat, nem adnak ki könyveket, mindössze 2%-uk beszél otthon belarusz nyelven, s csak 12,7%-uk véli úgy, hogy gyermeküknek tanulnia kellene a belarusz nyelvet az iskolában (Momryk 2004, Gritsenko et al 2006). Egy országos szociológiai vizsgálat adatai alapján a megkérdezett belaruszok 12,6%-a úgy véli, hogy fontos az anyanyelvi oktatás; 56,7% szerint nem lényeges, hogy gyermekei/unokái belarusz nyelven tanuljanak; 30,7% nem tudott állást foglalni e kérdésben (Yevtukh et al 2001). Momryk (2004) mindezek alapján virtuális kisebbségnek nevezi őket, amely voltaképpen nem is

¹³ Arról nincsenek statisztikai adatok, hogy az ukrán tannyelvű iskolákban/osztályokban milyen számban tanulnak kisebbségiek.

¹⁴ Erről lásd: Концепція державної мовної політики в Україні.

létezik Ukrajnában, hanem az oroszok pozícióit erősíti. Ennek a helyzetnek a kialakulásához nyilván az is hozzájárult, hogy az ország egész területén, szét-szórtnak élnek (Yevtukh et al 2001).

Bár a moldáv nemzetiségűek körében magas azok aránya, akik a moldávot vallották anyanyelvüknek (70%), a moldáv tannyelvű iskolák és az ezen a nyelven tanuló gyerekek száma csökken. Az 1994/95-ös tanévben még 11 moldáv tannyelvű iskolában 7087, 7 moldáv–orosz tannyelvű iskolában 3146 gyerek tanult (Yevtukh et al 2004). A 2005/2006-os. tanévben 8 moldáv tannyelvű iskolában 3127 és 7 vegyes (moldáv–ukrán és moldáv–orosz) iskolában 2802 gyerek tanult.

Az ukrainai bolgárok csaknem kétharmada (64%-a) a bolgárt tekinti anyanyelvének. Ám az oktatási statisztikákban alig van jelen a bolgár nyelv. Mindössze két iskolában oktatnak bolgár nyelven, illetve közel 10 ezren tanulják tantárgyként a bolgárt.

Kétségtelen, hogy az igazi kisebbségek közül (hiszen az oroszokat történelmi okokból, ill. több régióban számosságuk miatt nem tekinthetjük annak) csak a magyarok és a románok rendelkeznek széles anyanyelvi oktatási hálózattal. Mindkét közösség körében kiugróan magas azoknak az aránya, akik saját nemzetiségük nyelvét tekintik anyanyelvüknek. Felvetődik a kérdés: ez az arány a fejlett anyanyelvi iskoláztatás eredménye-e, vagy inkább azért mutatkozik olyan jelentős igény a magyar, illetve román tannyelvű iskolák iránt, mert ez a két kisebbség erősen ragaszkodik saját nyelve megtartásához? Valószínű, hogy a két tényező egymást erősíti.

Érdekes, hogy a krími tatárok ragaszkodnak anyanyelvükhöz, saját nyelvükön oktató iskoláik száma és a krími tatár nyelven tanuló gyerekek száma azonban egyaránt csökken. A 2003/2004-es. tanévben még 14 iskolában 5945-en tanultak anyanyelvükön (Pilipenko 2004), a 2005/2006. tanévben viszont már csak 3472-en. Tantárgyként 2003/2004-ben 29366-an tanulták a krími tatár nyelvet, a 2005/2006-os. tanévben viszont már csak 23268-an. Mindeközben az egykori Szovjetunió által kitelepített krími tatárok Krímre való visszatelepülése folyamatos, és létszámuk egyre növekszik, nemzeti identitástudatuk erős (Yevtukh 2004, Losev 2003). Az ellentmondás okai abban keresendők, hogy a Krímen nem alakultak ki a krími tatár iskolarendszer kialakulásához a megfelelő feltételek.

- 1) A krími tatár nyelvű oktatás intézményeit az 1920/30-as években a nemzetiség tömeges kitelepítésével gyakorlatilag megszüntette a szovjet rendszer. Évtizedek elteltével ezt az intézményrendszert kellene újjáéleszteni (Yevtukh et al 2004).
- 2) Az iskolarendszer újjáélesztését gazdasági és más problémák nehezítik. Nincsenek megfelelő épületek és helyiségek a krími tatár nyelven folyó oktatási intézmények számára, máig hiány mutatkozik meg-

felelően képzett pedagógusokból, nincsenek vagy részben hiányoznak a tankönyvek, szótárak, oktatási segédanyagok ezen a nyelven.¹⁵

- 3) Egyes források arról is beszámolnak, hogy a helyi hivatalnokok nem támogatják kellőképpen a krími tatárok oktatási igényeinek kielégítését (Ilyasova 2001, Prytula 2006).
- 4) Nem segíti a krími tatárok anyanyelvi oktatási intézményrendszerének kialakítását az sem, hogy a 2004-ben az Ukrajnából nemzetiségi alapon kitelepítettek és Ukrajnába visszatértek jogállásáról szóló törvényt hiába fogadta el Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa, az elnöki vétó miatt nem léphetett hatályba.¹⁶ Ehelyett csak egy 2010-ig szóló programot dolgozott ki a kormány 2006-ban, amelyben a szociális és gazdasági problémák mellett 6 krími tatár nyelven oktató iskola építése befejezésének terve is szerepel.¹⁷

Ebben a helyzetben a krími tatár nyelvű oktatáshoz negatív sztereotípiák kötődnek, és a szülők egy része nem tekinti perspektivikusnak azt, ha gyermeke anyanyelvén tanulhat (Prytula 2006). Ennek következménye, hogy a krími tatár gyermekek 87%-a orosz tannyelvű iskolában tanul, és csak 13%-uk tanul anyanyelvén.¹⁸ A hivatalosan krími tatár tannyelvű iskolákban sem oktatnak azonban minden tantárgyat ezen a nyelven (Prytula 2006, Gritsenko ed. 2001a, 2001b). Podkopayev (1999: 24), összefoglalva a krími tatár nyelvű oktatás problémáit, megállapítja, hogy az iskolai gyakorlat az, hogy a tanári magyarázatok nagy része orosz nyelvű, nincsenek képzett tanáraik, s mert az anyanyelvi iskoláknak nincs kifutása, nem folytathatják anyanyelvükön a tanulást a szakmunkásképzőkben vagy a felsőoktatásban, a krími tatár nyelvű iskolák presztízse alacsony a közösség körében.

A gagauz közösségen belül erősítik az anyanyelv tantárgyként való oktatása iránt jelentkező igényt a szomszédos Moldáviában élő gagauz közösséggel fenntartott kapcsolatok. Az ukrainai gagauzok körében egyre többen szeretnék iskolai körülmények között, tantárgyként tanulni anyanyelvüket. A 2003/2004-es. tanévben mindössze 85-en tanulták iskolában tantárgyként a gagauz nyelvet, a 2005/2006-os. tanévben azonban ez a szám 1022

¹⁵ Erről lásd: <http://www.oglydach.com.ua/news/2005/9/1/15462.htm>; illetve: <http://www.day.ua/44614>; továbbá: <http://www.cidet.org.ua>.

¹⁶ Lásd *Вісник етнополітики* № 7, 2004. június 16–30. <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/buleten/07.php>, illetve *Вісник етнополітики* № 9, 2004. július 16–31. <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/buleten/09.php>

¹⁷ Програма розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, що повернулися на проживання в Україну, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство на період до 2010 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 р. N 637. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

¹⁸ <http://www.osvita.org.ua>

tanulóra nőtt. Ez a jelentős létszámnövekedés, illetve a saját nyelv intézményes keretek közötti tanulása iránt jelentkező erős igény arra enged következtetni, hogy a közösség a közeljövőben valószínűleg gagauz tannyelvű iskolák megnyitását sürgeti majd a hatóságoknál. Azonban Ukrajnában nincs olyan felsőoktatási intézmény, mely a gagauz iskolák számára képezne pedagógusokat (Pilipenko 2004: 66–71). Nincsenek továbbá a gagauz iskolák számára készült tankönyvek, módszertani kiadványok sem. Azokat a tankönyveket, melyeket a gagauzt oktató tanárok jelenleg használnak, Moldáviában jelentették meg. Problémát jelent azonban az írásrendszerek különbözősége: 1996-ban a moldáviai gagauzok a cirill ábécéről áttértek a latin betűsre, az ukrainai gagauz közösség azonban továbbra is a cirill írásrendszert használja.

A már említett közösségek helyzetétől jelentősen eltér a karaimok és krymchakok helyzete. Az előzőekben tárgyalt kisebbségek számára a nyelvmegtartás (language maintenance) a fő feladat, ennek a két kis, Krím félszigeten élő közösségnek azonban a nyelvéllesztés (language revitalization) és a teljes nyelvcseré (language shift) elkerülése a legfőbb feladata.¹⁹ Törekvéseiket nehezíti, hogy Ukrajnában nincs sem törvényi garancia, sem konkrét állami program a veszélyeztetett nyelvek védelmére, és a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája Ukrajna által ratifikált változatának hatálya sem terjed ki erre a két nyelvre (Yevtukh 2004, Shevchenko 2003).²⁰ Jellemző, hogy elkészült egy krymchak nyelvtankönyv és egy ukrán–orosz–karaim szótár kézírata, ám pénzhány miatt egyik megjelentetésére sem került sor. 2004-ben magánpénzből megjelent egy karaim nyelvkönyv (21 karaim nyelvére címmel).

A Karta oktatásra vonatkozó részéből az Ukrajna által vállalt kötelezettségek közül teljesen kimaradtak a szakképzésre vonatkozó vállalások. Valószínű, hogy nem véletlenül. Az országban ugyanis a keleti és déli régiókban folyik orosz nyelven szakoktatás, és Kárpátalján néhány szakközépiskolában működnek magyar tannyelvű csoportok (Orosz 2005: 128–133). Más kisebbségi nyelven nem képeznek szakmunkásokat.

A kisebbségi nyelven oktató iskolák működtetéséhez elengedhetetlenül szükséges az azokban oktató pedagógusok képzése, vagyis a felsőoktatás. Ukrajnában 48 olyan felsőoktatási intézmény működik, ahol a nemzetiségi iskolák, óvodák számára képeznek szakembereket (Pilipenko 2004: 66–71). A 6. táblázat azt mutatja be, hogy mely ukrainai kisebbségek nyelve tanulható egyetemi vagy főiskolai szakon, illetve hány felsőoktatási intézményben.

¹⁹ A krymchakokról: Khomenko 2003, 2004, <http://en.wikipedia.org/wiki/Krymchak>; a karaimokról: Polkanov 2000, http://en.wikipedia.org/wiki/Crimean_Karaites; http://en.wikipedia.org/wiki/Karaim_language. Mindkét közösségről szó esik Shevchenko 2003-ban.

²⁰ Lásd *Вісник етнополітики* № 22, 2004. február 11–28. <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/buleten/22.php>

6. táblázat. Kisebbségi nyelvek mint választható szakok az ukrainai felsőoktatási intézményekben Forrás: Pilipenko (2004: 66–71)

Szak	Hány intézményben oktatják
Orosz nyelv és irodalom	37
Krími tatár nyelv és irodalom	1
Német nyelv és irodalom	35
Ujgörög nyelv és irodalom	3
Török nyelv és irodalom	2
Lengyel nyelv és irodalom	6
Ivrit nyelv és irodalom	2
Magyar nyelv és irodalom	3
Szlovák nyelv és irodalom	2
Román nyelv és irodalom	3
Cseh nyelv és irodalom	1
Üzbég nyelv és irodalom	1
Bolgár nyelv és irodalom	2
Koreai nyelv és irodalom	1

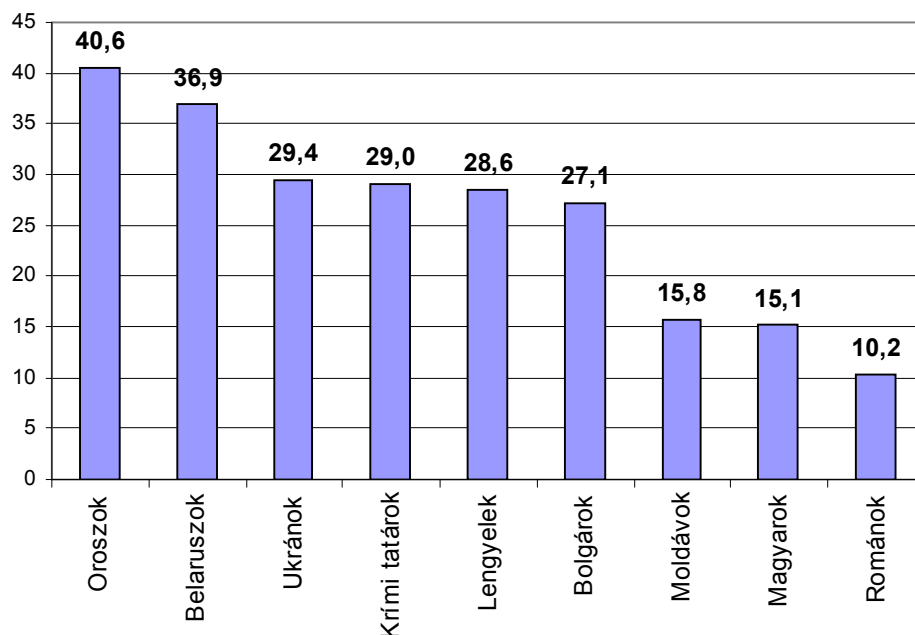
A táblázat adatai alapján feltűnő, hogy az Ukrajnában mindössze 33 ezres német közösség nyelvét 35 felsőoktatási intézményben oktatják. Ezek az intézmények azonban nem az ukrainai német tannyelvű iskolák számára képeznek tanárokat (hiszen egyetlen ilyen iskola sem működik az országban), hanem német mint idegen nyelv tanárokat.

Ukrajnában egyedülálló módon 1996-ban a magyar közösség saját maga alapított önálló (nem állami) felsőoktatási intézményt Beregszászon, mely II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola néven működik. Az intézményben óvodapedagógusokat, tanítókat, angol, magyar, ukrán, történelem, földrajz, biológia és matematika szakos tanárokat, valamint agrárszakembereket, közgazdászokat képeznek. Az intézmény abban is kivételes Ukrajnában, hogy itt a képzés nyelve a magyar, és csak néhány tantárgyat tanulnak ukrán, illetve angol nyelven a diákok.²¹

Az, hogy ez a felsőoktatási intézmény anyanyelven teszi elérhetővé a képzést, jelentősen növeli a magyar kisebbség esélyeit a felső végzettség megszerzésére. A 2001. évi népszámlálási adatok alapján ugyanis jól látszik, hogy Ukrajnában (ahol a felsőoktatás nyelve szinte kizárólag az ukrán és orosz) azon

²¹ Az intézményről lásd: Orosz–Csernicskó 1999, Beregszászi 2005, Orosz 2005, <http://www.kmf.uz.ua>.

nemzetiségek körében magas a felső végzettséggel rendelkezők aránya, akik orosz vagy ukrán anyanyelvűek; őket követik a más szláv nyelvet beszélők, a nem szláv anyanyelvű magyarok, moldávok és románok leszakadása pedig nagyon jelentős (2. ábra). Az adatokból az is kiderül, hogy a Szovjetunió fennállása idején még az ukránok is jelentős hátrányban voltak az oroszokkal és a nagyrészt orosz anyanyelvű belaruszokkal szemben a felsőoktatásban, mert a szovjet korszakban az ukrainai egyetemeken is főként az orosz volt a tannyelv (lásd! Miller 1994).

2. ábra. A felső végzettséggel rendelkezők aránya Ukrajna néhány nemzetisége körében (a 2001. évi népszámlálás adatai alapján)

Forrás: <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/stat/census/02/03a.pdf>

A kisebbségi oktatás állami felügyelete

Azoknak az intézményeknek, melyek kisebbségi nyelven oktatnak és/vagy a kisebbségek számára képeznek szakembereket, tulajdonformától és az oktatás szintjétől függetlenül minden tekintetben meg kell felelniük az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma által központilag meghatározott állami követelményrendszernek.

Az oktatási intézmények által használt tanterveket, tankönyveket, módszertani segédleteket is Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma hagy-

ja jóvá és a minisztérium végzi az intézmények akkreditációját is (Beregszászi–Cserniczkó–Orosz 2001, Orosz 2005).

Az iskolai végzettség megszerzéséhez szükséges érettségi teszteket szintén központilag Kijevben hagyják jóvá. A 2005/2006-os tanévtől kezdve kísérleti jelleggel Ukrajna bevezette az iskoláktól független tesztközpontban való vizsgáztatást, a 2007/2007-es tanévben pedig már kötelező ez a vizsgázási forma. Ez azt jelenti, hogy a kibocsátó vizsgákat egy független vizsgaközpontban tesztik le a diákok az egész országban egy időben, azonos feladatok alapján. Az érettségi vizsgák eredményei egyben a felsőoktatási intézmények felvételi vizsgáit is kiváltják. Az első két évben (2006-ban és 2007-ben) ukrán nyelvből és irodalomból, matematikából és történelemből írhattak egységes tesztet az ukránai érettségizők. Ám a tesztfeladatok kizárólag ukrán nyelvűek voltak. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az ukrán tannyelvű iskolák tanulói eleve jelentős előnnyel indultak az érettségi és egyben felvételi vizsgákon:

- a) a vizsga nyelve csak az ukrán tannyelvű iskolák tanulói esetében esett egybe az oktatás nyelvével, vagyis azzal a nyelvvel, melyen a tantárgyakat tanulták, így a nem ukrán tannyelvű iskolában tanulóknak a feladatok nyelvével is meg kellett birkóznuk;
- b) a nem ukrán tannyelvű iskolákban kisebb óraszámban és más tantervek, tankönyvek alapján oktatják az ukrán nyelvet és irodalmat, mint az ukrán tannyelvű iskolákban, ezért nem fair azonos követelményeket támasztani a nemzetiségi, ill. többségi nyelven tanulókkal szemben.

Az érettségi és egyben felvételi vizsgák ilyen lebonyolítása ellen több nemzetiségi szervezet tiltakozott. A Kárpátaljai Megyei Tanács pedig levélben fordult Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumához, mert aggályosnak tartja, hogy csak ukrán nyelven lehet vizsgát tenni a független vizsgaközpontokban.²²

Mivel ez a vizsgázási rend egyelőre kísérleti jellegű, a 2005/2006-os és 2006/2007-es tanévben az iskolák maguk is szervezhettek érettségi vizsgákat. A nemzetiségi nyelven oktató iskolákban ezek a vizsgák az oktatás nyelvén zajlanak. Nem váltják ki azonban az egyetemi felvételi vizsgákat: aki saját iskolájában érettségizik, annak külön felvételi vizsgát kell tennie abban a felsőoktatási intézményben, ahol folytatni szeretné tanulmányait. A 2007/2008-as tanévben – elsősorban a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervek hatékony politikai nyomása következtében – az oktatási tárca úgy határozott, hogy a nemzetiségi tannyelvű iskolák végzősei anyanyelvükön írhatják a teszteket. Számukra is kötelező azonban az ukrán nyelv és irodalom teszt, melyen azonos követelményeket támasztanak velük és az ukrán anyanyelvű, illetve ukrán tannyelvű iskolában ta-

²² Lásd! *Kárpátalja*. 2007. február 16., 5. lap.

nult társaikkal szemben. A nyilvánvaló esélyegyenlőtlenség, valamint az, hogy az anyanyelvi érettségizés engedélyezése egészen 2007 októberéig elhúzódott, ahhoz vezetett, hogy szeptemberben számos nemzetiségi szülő nem anyanyelvi, hanem államnyelvi tannyelvű iskolába íratta gyermekét.

Tantervek, tankönyvek

A nem ukrán nyelven oktató iskolákban nagyrészt ukrán nyelvről fordított tankönyveket használnak, melyek megegyeznek a többségi iskolák tankönyveivel. Kivételt gyakorlatilag csak az anyanyelv és irodalom tantervei és tankönyvei jelentenek. Ám a nemzetiségi iskolákba gyakran jelentős késéssel jutnak el a fordításos tankönyvek, melyek szaknyelvi terminológiája, illetve nyelvezete sokszor nem kielégítő.

A 2006/2007-es tanévben a következő anyanyelvi és irodalmi tantervek voltak használatban, melyeket Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma jelentetett meg a kisebbségek számára:²³

I. A kisebbségi nyelven oktató iskolák számára (5–12. osztály):
--

1) Orosz nyelv az orosz tannyelvű iskolák számára.2) Román nyelv a román tannyelvű iskolák számára.3) Magyar nyelv a magyar tannyelvű iskolák számára.4) Moldáv nyelv a moldáv tannyelvű iskolák számára.5) Krími tatár nyelv a krími tatár tannyelvű iskolák számára.6) Lengyel nyelv a lengyel tannyelvű iskolák számára.7) Irodalom (orosz és világirodalom) az orosz tannyelvű iskolák számára.8) Irodalom (román és világirodalom) a román tannyelvű iskolák számára.9) Irodalom (magyar és világirodalom) a magyar tannyelvű iskolák számára.10) Irodalom (moldáv és világirodalom) a moldáv tannyelvű iskolák számára.11) Irodalom (krími tatár és világirodalom) a krími tatár tannyelvű iskolák számára.

²³ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának honlapja alapján: http://www.mon.gov.ua/education/average/new_pr

12) Irodalom (lengyel és világirodalom) a lengyel tannyelvű iskolák számára.
II. A többségi nyelven oktató iskolák számára, ahol a kisebbség nyelvét tantárgyként tanítják (5–12. osztály):
13) Orosz nyelv az ukrán tannyelvű iskolák számára.
14) Bolgár nyelv az ukrán tannyelvű iskolák számára.
15) Ivrit nyelv az ukrán tannyelvű iskolák számára.
16) Roma nyelv az ukrán tannyelvű iskolák számára.
17) Gagauz nyelv az ukrán tannyelvű iskolák számára.

A kisebbségi oktatás helyzetét elemezve a szakértők szerint a legfőbb problémák a következők:

- a) hiányoznak azok az állami és szakmai intézmények, melyek feladata a kisebbségek oktatási rendszerének elemzése, fejlesztése, koordinálása;
- b) a jó minőségű oktatási programok, tankönyvek, módszertani segédletek hiánya;
- c) az oktatási rendszer túlzott centralizációja, ami nem teszi lehetővé, hogy a kisebbségi nyelven vagy kisebbségi nyelvet oktató intézmények a helyi sajátosságokhoz és igényekhez igazodjanak;
- d) hiányos a kisebbségi nyelven vagy kisebbségi nyelvet oktató iskolák pedagógusainak szakmai képzési és továbbképzési rendszere.²⁴

Az államnyelv oktatásának problémái

A volt Szovjetunióban elvileg minden nemzetiség és nyelv egyenjogú volt, ám az orosz nyelv – mint a nemzetek közötti érintkezés nyelve – politikai, gazdasági, ideológiai és nem utolsó sorban hadászati okokból kivételezett helyzetet élvezett (vö. Miller 1994: 613, Solchanyk 1985, Weinreich 1953 stb.). Az egyes tagköztársaságok névadó nemzetiségeinek nyelve mindenütt csak a második nyelvként lehetett használatos. A központi vezetés természetesen megtalálta a magyarázatot az orosz nyelv privilegizált helyzetére. Az egyik szovjet nyelvész például ezt írta erről: „a kommunizmus építésének folyamatában minden szovjet nemzet és nemzetiség egy új történelmi kategóriában egyesült, létrehozva a szovjet népet, melynek legfőbb érintkezési eszköze az orosz nyelv” (Isayev 1982: 162). *A Szovjetunió Kommunista Pártjának Programja* (89–90. o.), amelyet az SZKP XXVII. kongresszusa fogad-

²⁴ Erről lásd: Вісник етнополітики №9, 16-31 липня 2004, <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/buleten/09.php>

dott el 1985-ben, így ideologizálja meg az orosz nyelv mindenhatóságát: „A jövőben is biztosítani fogjuk a Szovjetunió minden állampolgára számára anyanyelvük szabad fejlesztését és egyenjogú használatát. Ugyanakkor, tekintve, hogy az orosz nyelvet a szovjet emberek önkéntesen elfogadták a nemzetek közötti érintkezés eszközeként, ennek a nyelvnek az elsajátítása a nemzeti nyelv mellett mindenki számára hozzáférhetőbbé teszi a tudomány és a technika, a hazai és a világkultúra eredményeit.” A nyelvek alkotmányosan szavatolt egyenlősége a gyakorlatban azt jelentette, hogy minden nép és nemzetiség számára szavatolt volt a jog az anyanyelv használatára a privát szférában. „A nyelvek egyenlősége nem abban áll, hogy mechanikusan azonos funkcionális kötelezettségekkel terheljük őket” – olvashatjuk például egy szovjet kutató véleményét (Khazanarov 1982: 111). Szerinte: „A nyelvek egyenlősége nem más, mint minden nemzeti nyelv számára biztosítani az egyenlő jogi feltételeket a szabad fejlődéshez” (Khazanarov 1982: 112). A nyelvek egyenlőségét tehát úgy értelmezték a Szovjetunióban, hogy az orosz nyelv első volt az elvileg egyenlő többi nyelv között, és kivételes helyzetet élvezett. Ebben a sajátos nyelvi egyenjogúságban a nemzetiségi nyelvek szerepe arra korlátozódott, hogy minden nemzetiséghez eljuttathatók legyenek a központi párthatározatok, közlemények (vö. Khazanarov 1982: 23).

Kitűnően példázza az orosz nyelv kivételezett helyzetét az is, hogy az Ukrán SZSZK-ban a 40 milliós ukrán nép nyelvének oktatása a Szovjetunió fennállása idején csupán az ukrán tannyelvű iskolákban volt kötelező, az orosz nyelv tanítása viszont az ország minden iskolájában kötelező volt (vö. Miller 1994: 613). Az ukrainai orosz iskolákban az ukrán nyelv oktatása fakultatív volt, azaz a tanuló szülei eldönthették, tanuljon-e Ukrajnában ukrán nyelvet gyermekük, avagy sem. A gyermekét orosz iskolába járató ukrainai szülőnek elég volt írnia egy kérvényt, hogy gyermeke nem kíván ukránul tanulni, s kérésének eleget tettek (vö. Lizanec 1994: 125). A nemzetiségi (így például a magyar, román, moldáv) tannyelvű iskolákban az ukrán nyelv oktatása egyáltalán nem (fakultatív tantárgyként sem) szerepelt a tantervekben. Ezekben az iskolákban is kötelezően oktatták ellenben az orosz nyelvet (Lizanec 1994: 125, Csernicskó 1998, Orosz–Csernicskó 1999).

1989-ben elfogadták Ukrajna nyelvtörvényét. Elfogadása után minden iskolákban fokozatosan bevezették az ukrán nyelv oktatását. A törvény 2. cikkelye szerint Ukrajna államnyelve az ukrán, és az állam különböző intézményei révén biztosítja az ukrán nyelv elsajátításához elengedhetetlen feltételeket. A 27. cikkely pedig azt írja elő, hogy az ország iskoláiban kötelező az ukrán nyelv oktatása.

Az állam elnöke által 2002. április 17-én aláírt *Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínája* c. dokumentum IV. rész 8. pontjában olvashatjuk az alábbiakat: „Az országban megalapozódik a nyelvi oktatás rendszere, amely biztosítja Ukrajna állampolgárainak az államnyelv kötelező elsajátítását, az anyanyelv (nemzetiségi nyelv), valamint legalább egy idegen nyelv megtanulását. Az oktatás törekszik az állampolgárok magas nyelvi kultúrájának kialakítására, az államnyelv és az ukrainai nemzeti kisebbségek nyelveinek tiszteletére nevel, továbbá a külön-

böző nyelvek és kultúrák iránti toleranciára. (...)

A nemzeti kisebbségek számára biztosított a jog az anyanyelvi oktatáshoz, népi kultúrájuk megtartásához és fejlesztéséhez, támogatásához és az állam általi védelméhez. Azokban az iskolákban, ahol az oktatási nyelv a kisebbségek nyelve, az állam megteremti a feltételeket az államnyelv megfelelő szintű elsajátításához” (*Національна доктрина розвитку освіти*).

A nyelvi emberi jogok nemzetközi szakértői (Phillipson–Rannut–Skutnabb–Kangas 1994) szerint az alapvető nyelvi emberi jogoknak része az állam hivatalos nyelve megtanulásának joga is. A nemzeti kisebbségek oktatási jogaira vonatkozó hágai ajánlásban is az áll (12. cikkely), hogy a hivatalos államnyelvet tantárgyként kell oktatni a kisebbségi tanulók számára, lehetőleg kétnyelvű (a kisebbségi nyelvet is beszélő) tanárok által.

Azonban a függetlenség 16 éve alatt Ukrajnának nem sikerült megteremtenie a feltételeket ahhoz, hogy kisebbségi polgárai az iskolai oktatás keretein belül megfelelő szinten elsajátítsák az államnyelvet (Beregszászi–Csernicskó 2005).

2003. március 12-én Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa parlamenti vitanapot rendezett Az ukrán nyelv funkcionálása Ukrajnában címmel. Ennek alapján a Legfelsőbb Tanács javaslatokat fogalmazott meg az elnök és parlament számára. Az ajánlás szerint a parlamentnek törvényben kell rögzítenie, hogy az országban élő kisebbségi polgároknak kötelező ismerniük az államnyelvet.²⁵ Az ajánlásokból kiindulva fogadta el Ukrajna Kormánya Az ukrán nyelv fejlődésének és funkcionálásának állami programja a 2004–2010-es évekre című dokumentumot. A program Célok és alapvető feladatok fejezetében megfogalmazottak szerint az állam egyik legfontosabb feladata az, hogy biztosítsa a megfelelő feltételeket az államnyelv elsajátításához Ukrajna azon állampolgárai számára, akik a nemzeti kisebbségekhez tartoznak.²⁶

Az államnyelv oktatásának fő problémái a kisebbségi iskolákban az alábbiak:

1) Megfelelően képzett tanárok hiánya.

Ukrajnában a 2003/2004-es tanévig nem képeztek olyan tanárokat, akiket arra készítettek volna fel, hogy ne anyanyelvként, hanem második nyelvként (államnyelvként) oktassák az ukrán nyelvet nem ukrán anyanyelvű tanulóknak. Azokban az iskolákban, ahol a tannyelv a kisebbség nyelve, vagy olyan ukrán szakos tanárok tanítják az államnyelvet, akiket arra képeztek, hogy ukrán anyanyelvűeknek tanítsák az ukránt, vagy pedig orosz vagy más szakos, rövid átképzésen részt vett pedagógusok; sok kis faluban pedig olyan szakképzetlen értelmiségiek, akiknek nincs pedagógiai végzettsége, de jól beszélnek az

²⁵ А Рекомендації парламентських слухань „Про функціонування української мови в Україні” című ajánlásokat lásd: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

²⁶ Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки. Лásд: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

államnyelvet. Ezeknek a tanároknak egy része nem ismeri annak a nemzetiségnek a nyelvét és kultúráját, amely számára az ukránt tanítja (erről lásd Csernicskó 1998, 2005, Orosz–Csernicskó 1999, Póhán 1999, 2003, Karmacs 2003, Beregszászi–Csernicskó 2005). Pedig a hágai ajánlások és nyelvi emberi jogi szakértők (pl. Skutnabb-Kangas 1990, 1997) szerint az államnyelvet kétnyelvű tanároknak kell oktatniuk. Ezt Ukrajna is elismeri (lásd: Second Report of Ukraine on Observation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, p 45).

A 2003/2004-es tanévben az Ungvári Nemzeti Egyetemen, a következő tanévben pedig a nem állami II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán kezdtek el az ilyen pedagógusok képzését.

2) A megfelelő tantervek hiánya.

Az ukránt mint államnyelvet több, egymástól sokszor genetikailag és tipológiailag is különböző anyanyelvű gyerekek számára kell oktatni, ami egyéni megközelítésmódot követel meg. Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapja²⁷ szerint csak az orosz, román és magyar tananyelvű iskolák számára dolgozták ki az ukrán nyelv oktatásához szükséges tanterveket, más kisebbségek számára 2007 elején sincs még tanterv.

3) A megfelelő tankönyvek, tanári kézikönyvek, módszertani segédletek, iskolai szótárak hiánya.

Az ukrán nyelvnek mint kötelező iskolai tantárgynak a bevezetését követően hosszú évekig nem jelentek meg az ehhez szükséges tankönyvek. Amikor megjelentek ezek a tankönyvek, a nemzetiségi iskolákban oktató pedagógusok számos kritikával illették őket. Elsősorban azért, mert olyan pedagógusok és tudományos munkatársak állították össze őket, akik nem ismerik a kisebbségek helyzetét, nyelvét és kultúráját. Nyilvánvaló, hogy teljesen más tankönyvekből és más módszertan szerint kell oktatni az ukrán nyelvet az orosz anyanyelvű gyerekeknek, akik genetikailag és tipológiailag a célnyelvhez közeli nyelvet használnak anyanyelvként, melynek grammatikája, szókészlete és írásrendszere is közel áll az ukránhoz, illetve például a krími tatár, román vagy magyar gyerekeknek, akik a szláv nyelvcsaládhoz tartozó ukrántól minden tekintetben távolabb álló, latin írásrendszert használó nem szláv nyelvet beszélnek anyanyelvként.

A tankönyvekkel szemben megfogalmazott további kritika, hogy azok túlzottan grammatikaközpontúak, a nyelvtan elméleti oktatására összpontosítanak, nem kommunikációközpontúak (Póhán 2003, Beregszászi–Csernicskó 2005).

Máig nem készültek el a tankönyveket kiegészítő módszertani segédanyagok: nincsenek tanári kézikönyvek, iskolai szótárak, video- vagy audiovizuális segédletek, számítógépes nyelvoktató programok, komputeres játékok, amelyek jelentősen elősegíthetnék az államnyelv elsajátítását azokon a településeken, ahol a nemzeti kisebbségek alkotnak többséget, és ahol az iskolán

²⁷ http://www.mon.gov.ua/education/average/new_pr

kívül a gyerekek ritkán találkozhatnak az államnyelvvél.

4) A megfelelő szemlélet és az erre alapozott módszer hiánya.

A fenti hiányosságok többsége valószínűleg abból ered, hogy az ukrán oktatási vezetők nem tudatosították, hogy az ukrán nyelv mint tantárgy teljesen mást jelent az ukrán tannyelvű iskolákban és mást azokban az intézményekben, ahol az oktatás nyelve a kisebbség anyanyelve. Az *ukrán nyelv* ugyanis mint tantárgy azonos néven szerepel ugyan az ukrán és a nem ukrán tannyelvű iskolák órarendjében, de mást jelent az egyik és mást a másik iskolában. Az első esetben a tanulók már meglévő anyanyelvi tudással jönnek az iskolába, így az ukrán nyelvi (esetükben anyanyelvi) nevelés pedagógiai célja az írni és olvasni tudás megtanítása mellett a gyerekek anyanyelvi ismereteinek, műveltségének fejlesztése, a standard nyelvváltozat normáinak a tudatosítása, az idegen nyelvek oktatásának megalapozása. A második esetben viszont a fő cél az, hogy az ukránul nem beszélő iskolások elsajátítsák az államnyelvet, és kommunikálni tudjanak ezen a nyelven. Ha a célok különbözőségéből indulunk ki, világos, hogy nem alkalmazhatunk azonos módszereket az ukrán és a nem ukrán tannyelvű iskolákban az *ukrán nyelv* című tantárgy oktatása során.

Mivel a kisebbségi iskolákban az államnyelv elsajátítása az elsődleges cél, arra kell fektetni a hangsúlyt, hogy a gyerekek megtanuljanak érteni, beszélni, írni és olvasni ukránul, tudják használni ezt a nyelvet a társadalmi élet különböző területein. A négy nyelvi készség (beszédértés, beszédlejtérezhozás, olvasás és írás) alapvető elsajátíttatása tehát a fő cél. Vagyis nem a grammatika oktatására kell sok időt fordítani, hanem arra, hogy a gyerekek minél előbb és minél magasabb szinten értsék az ukrán nyelvet, és minél magasabb szinten tudjanak beszélni, kommunikálni az államnyelven.

Az ukrán és a nem ukrán tannyelvű iskolákban tehát nem azonos az ukrán nyelv mint tantárgy oktatásának célja. Ebből fakadóan a nyelv oktatásának módszereiben is különbségeknek kell lenniük. A nem ukrán tannyelvű iskolákban nem lehet úgy oktatni az államnyelvet, mintha az a tanulók anyanyelve lenne. Sokkal inkább államnyelvként vagy környezeti nyelvként, a tanulók anyanyelvi és idegen nyelvi ismereteire alapozva, az idegennyelv-oktatás módszertana szerint kellene oktatni az ukrán nyelvet a kisebbségi nyelven oktató iskolákban, hiszen az iskolába kerülő kisebbségi anyanyelvű gyermekek túlnyomó többsége az iskolába lépve egyáltalán nem beszél ukránul.

Nem ugyanazt jelenti tehát az ukrán nyelv mint iskolai tantárgy az ukrán tannyelvű és a magyar tannyelvű iskolákban: más a kiindulási helyzet, különbözőek a pedagógiai és társadalmi célok, mások a követelmények, ebből következően pedig a módszereknek is másoknak kellene lenniük (Kontra–Szilágyi 2002). John Baugh amerikai nyelvész szerint például az államnyelvnek (második nyelvnek) az anyanyelvi módszertan szerinti oktatása pedagógiai hiba

(lásd Baugh 1999).

Ha pedig a célok és a módszerek különböznek, egyértelmű, hogy a követelményeknek sem szabad azonosaknak lenniük. Nem támaszthatunk azonos követelményeket azokkal szemben, akik anyanyelvként beszélték az ukránt már akkor, amikor az iskolába kerültek, és azokkal, akik csak az iskolában kezdtek ismerkedni ezzel a nyelvvel. Mindez azt jelenti, hogy amikor azonos követelmények, de gyökeresen eltérő körülmények mellett egyforma teljesítményt várunk el a kibocsátó vizsgákon, valamint a felvételi vizsgákon az ukrán tannyelvű és a nem ukrán tannyelvű iskolákban végzett tanulóktól ukrán nyelvből, akkor nem biztosítjuk a többség és a kisebbség esélyegyenlőségét. Ez pedig a nemzetközi nyelvi emberi jogok alapján nyelvi alapú diszkrimináció, más néven: lingvicizmus (Skutnabb-Kangas 1990, 1997).

Az, hogy az ukrán állam függetlensége 16 éve alatt sem teremtette meg a feltételeket kisebbségi polgárai számára az ukrán nyelv elsajátításához, akár a kisebbségi közösségek nyelvi szegregációját is szolgálhatja. Az államnyelv oktatásának jelenlegi körülményei ugyanis az ún. *szegregációs oktatási modellre* emlékeztetnek (Skutnabb-Kangas 1990, 1997). A szegregációs oktatási modell kisebbségekkel szembeni alkalmazásának lényege, hogy az oktatás a kisebbség nyelvén folyik, és nem vagy csak nagyon alacsony határfokon oktatják a többségi nyelvet a kisebbség szegregálásának céljából (vö. Skutnabb-Kangas 1990, 1997).

Talán nem véletlenül hiányoznak a feltételek az államnyelv elsajátításához az ukrán kisebbségi iskolákban. Szlovákiai magyar nyelvészek a következő következtetésekre jutottak saját országuk oktatáspolitikája kapcsán: „A beolvasztó célú politikának nem érdeke, hogy az anyanyelvű iskolában tanuló diákok jól elsajátítsák a többségi nyelvet, ezért nem törekszenek a korszerű módszerek bevezetésére. Az idegen nyelvek oktatásában természetes, hogy a tanulókat nyelvtudásuk alapján sorolják a kezdő, haladó stb. csoportokba, s minden csoport más program szerint halad, más tankönyveket használ. Nem tudunk arról, hogy ilyenfajta differenciálás a kisebbségi oktatásban megjelenne – éspedig sem a többségi, sem pedig az anyanyelv vonatkozásában” (Lanstyák–Simon–Szabó Mihály 1999: 91). Azaz Szlovákiában – akárcsak Ukrajnában – az állami oktatáspolitikai a kisebbségeket általában homogén tömbként kezeli, és nem tesz különbséget sem az egyes kisebbségek, sem pedig az egyes közösségeken belül az eltérő nyelvvismerettel rendelkező, eltérő társadalmi, nyelvi és demográfiai körülmények között élő csoportok között.

A lingvicizmus megnyilvánulásaként kell értelmeznünk azt is, hogy miközben a nemzetiségeknek nincsenek meg a lehetőségei az államnyelv elsajátítására, a szakoktatás és felsőoktatás elsődleges nyelve az ukrán. Számos állás, beosztás betöltését szintén az ukrán nyelv megfelelő szintű ismeretéhez kötik. Az alkotmány rögzíti például, hogy Ukrajna elnökévé (egy sor más követelmény mellett) csak olyan személy választható, aki beszéli az államnyelvet

(103. cikkely); az alkotmány 127. cikkelye értelmében bírói tisztségre a minősítő bizottság csak olyan ukrán állampolgárt javasolhat, aki huszonöt évesnél nem fiatalabb, felsőfokú jogi végzettséggel, legalább hároméves jogi gyakorlattal rendelkezik, minimum tíz éve Ukrajnában él, és *beszéli az államnyelvet*; az 1997-ben elfogadott ukrán választási törvény szerint Ukrajnában képviselő lehet az az ukrán állampolgár, aki betöltötte 21. életévét, legalább öt éve folyamatosan az országban él és *tökéletesen beszéli az államnyelvet*; a felsőoktatásról szóló 2002. évi törvény 39. cikkelye szerint Ukrajnában egyetemi és főiskolai rektor csak az lehet, aki *szabadon beszél ukránul* stb.

Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy mindenkinek van anyanyelve, és természetesen tartjuk: a) az anyanyelv és b) az államnyelv iskolai tantárgyként való tanulásának jogát, akkor észre kell vennünk: az ukrán anyanyelvű tanulók esetében az *ukrán nyelv* tantárgy lefedi az a) és b) pontban megjelölt jogot, a kisebbségi tanulóknál ellenben az a) pontnak az *anyanyelv*, a b)-nek pedig az *ukrán nyelv* tantárgy felel meg. Ez azt jelenti, hogy az ukránai ukrán és nem ukrán anyanyelvű tanulók iskolai terhelése eltér egymástól: amíg az ukrán anyanyelvű gyermek pihen, játszik vagy épp az egyetemi felvételre készül, kisebbségi kortársa az államnyelv elsajátításán fáradozik. Nagy luxus tehát, hogy bár sok időt, energiát és pénzt fektet a gyerek az államnyelv elsajátításába, a jelenlegi körülmények között mégsem tanulhatja meg megfelelő szinten az ukrán nyelvet.

A szegregációs és asszimilációs politika szándékának gyanúját erősíti, hogy Ukrajnában megvannak a hagyományai a többségi nyelv differenciált oktatásának. A szovjet rezsim idején az állam külön képzett olyan orosz szakos tanárokat, akik nem orosz anyanyelvűeknek oktatják az orosz. Külön módszereket, tankönyveket dolgoztak ki az egyes kisebbségek számára. Az orosz nyelvet (akárcsak az idegen nyelveket) kis csoportokban oktatták, a nemzetiségi iskolákban/osztályokban tanító pedagógusok kiemelt bért kaptak.

Összefoglalás helyett

Ukrajnában máig érvényesülnek a lenini nemzetiségi politika reflexei, a szovjet „internacionalista” politika beidegződései. Az orosz közösséget és nyelvet kiemelten kezelik, ugyanakkor az egymástól jelentősen eltérő helyzetű kisebbségeknek elvileg egyforma jogokat és lehetőségeket biztosítanak az alkotmány, illetve a törvények szintjén. A gyakorlatban azonban kiderül, hogy nemcsak a kisebbségek igényeiben és lehetőségeiben, hanem a számukra biztosított jogokban is nagy különbségek fedezhetők fel. Anyanyelven oktató iskolákkal például (a krími tatárokat kivéve) csak azok a kisebbségek rendelkeznek, melyeknek már a szovjet rendszer előtt is voltak ilyen intézményeik.

Az ukránjai nemzetiségi politika oktatáspolitikai vonatkozásait elemezve egyértelmű, hogy csak és kizárólag azok a kisebbségek tudnak engedményeket és eredményeket kicsikarni és felmutatni, amelyek identitástudata erős, anyanyelvének pozíciói erősek, hatékony érdekérvényesítő képességük van. A kisebbségi közösségnek csak feltételesen tekinthető oroszokat kivéve Ukrajnában ilyen közösségnek tekinthető a krími tatár, a román és a magyar nemzetiség. A közelmúlt történéseit elemezve azonban tanulságos lehet, hogy ha az állam kisebbségellenes oktatás- és nyelvpolitikai lépéseket tesz, akkor ezen kisebbségi közösségek körében is felgyorsul a többséghez való igazodás vágya, sokan választják az ukrán nyelvű iskoláztatást, ami hosszú távon az identitás gyengülését, az anyanyelv pozícióinak térvesztését, a hatékony érdekérvényesítés lehetőségének elvesztését, azaz végül az asszimilációt jelentheti.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Szovjetunió Kommunista Pártjának Programja. Uzshorod: Kárpáti Kiadó, 1986.
- Baugh, John 1999. *Out of the Mouths of Slaves: African American Language and Educational Malpractice*. Austin: University of Texas Press.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István (Берегсасі Аніко – Черничко С.) 2005. *Українська мова у школах з угорською мовою навчання у соціолінгвістичному аспекті*. *Українознавство* 2005/4: 82–86.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004. *Az anyanyelvet nem megőrizni, hanem használni kell! A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája és a kárpátaljai magyarság*. In: Beregszászi Anikó és Csernicskó István: ...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról, 24–34. Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi Anikó 2005. *Egy tannyelv és sok minden más*. In: Kontra Miklós ed. *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika. Konferencia a tannyelvválasztásról Debrecenben, 2004 október 28-31-én*, 183–189. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Kiadó, 2005.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István 2005. *Hungarian in Ukraine*. In: Anna Fenyvesi ed., *Hungarian Language Contact Outside Hungary. Studies on Hungarian as a minority language*, 89–131. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Gritsenko, O. (Гриценко, Олександр) ed. 2001a. *Багатокультурність і освіта: перспективи запровадження засад полікультурності в системі середньої*

- освіти України [Multiculturalism and education: Perspectives for introduction of multicultural principles in the system of secondary education in Ukraine] Київ, УЦКД.
- Gritsenko, O. ed. 2001b. Multiculturalism and Education: Perspectives for introduction of multicultural principles in the system of secondary education in Ukraine. Analytic review and recommendations. Kiev: Ukrainian Center for Cultural Studies.
- Gritsenko, O. et al (Гриценко О., Мягка Є., Гончаренко Н.) 2006. Державна політика щодо культурного різноманіття та етнічних меншин: порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів. Аналітичний огляд. Київ.
- Итйо, І. (Ільтьо І. В.) ed. 2003. Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень). Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики.
- Пьясова, В. (Ільєсова, Бей'є) 2001. Відкриття національних шкіл, як і раніше, проблематичне. Авдет № 4 (265), 4 квітня, 2001.
- Karmacsí Zoltán (Кормочі Золтан) 2003. Стан викладання української мови з угорською мовою навчання в Закарпатській області. In: Молодь, освіта і культурна самосвідомість, 178–180. Київ: Видавництво Європейського університету.
- Kasyanenko, M. (Касьяненко М.) 2005a. Школа у школі, або Про мовну політику по-кримськи, День, № 162, 8 вересня, 2005.
- Kasyanenko, M. (Касьяненко М.) 2005b. Мовні війни. День, № 147, 16 серпня.
- Khomenko, V. (Хоменко В.) 2003. Останні з останніх хозар. Кримська світлиця № 1, 3 січня, 2003.
- Khomenko, V. (Хоменко В.) 2004. Оберіг пам'яті. Кримська світлиця № 27, 2 липня, 2004.
- Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor 2002. A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs? In: Kontra Miklós – Hattyár Helga eds., Magyarok és nyelvtörvények. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Lanstyák István – Simon Szabolcs – Szabó Mihály Gizella 1999. Nyelvpolitika a kisebbségek oktatásában. Fórum Társadalomtudományi Szemle 1999/1: 89–98.
- Losev, I. (Лосєв Ігор) 2003. Кримські татари на роздоріжжі. Критика, 3 квітня 2003.
- Miller, J. 1994. Commonwealth of Independent States (CIS). In: R. E. Asher et al eds., The Encyclopedia of Language and Linguistics, 613–614. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press.
- Momryk, A. (Момрик, Анатолій) 2004. Етнодемографічна характеристика України на межі тисячоліття. Неопублікована праця. MS.
- Orosz Ildikó – Csernicskó István 1999. The Hungarians in Transcarpathia. Budapest: Tinta Publishers.
- Orosz Ildikó 2005. A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében (1989–1999). Ungvár: PoliPrint.
- Phillipson, Robert, Rannut, Mart, Skutnabb-Kangas, Tove 1994. Introduction. In: T. Skutnabb-Kangas – R. Phillipson eds., Linguistic human rights: overcoming linguistic discrimination, 1–22. Berlin: Mouton de Gruyter.

- Pilipenko, T. (Пилипенко Тетяна) 2004. Реалізація освітніх потреб представників національних меншин в Україні: стан, проблеми, перспективи. In: Tischenko, Ju. (Тищенко Ю.) eds., Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду, 53–89. Київ: Український незалежний центр політичних досліджень.
- Podkopaev, Y. 1999. Possible solutions of language problems in the system of education of Crimea. In: Polycultural education in Ukraine. Collection of articles on materials of the conference. Kiev.
- Póhán, K. (Повхан К.) 1999. Державна мова в школах національних меншин. Українська мова і література в школі. 1999/4: 55–57.
- Polkanov, Yu. 2000. (Полканов Ю.) Кримські караїми – малочисельний корінний народ України. [http://www.cidct.org.ua/uk/studii/2\(2000\)/6.html](http://www.cidct.org.ua/uk/studii/2(2000)/6.html)
- Prytula, V. (Притула В.) 2006. Кримськотатарська освіта – на межі стагнації, 9 лютого 2006, <http://www.radiosvoboda.org>
- Second Report of Ukraine on Observation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Kyiv: State Committee of Ukraine for Nationalities and Migration, 2006. [http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2._framework_convention_\(monitoring\)/2._monitoring_mechanism/3._state_reports_and_unmik_ko-sovo_report/2._second_cycle/PDF_2nd_SR_Ukraine_eng.pdf](http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2._framework_convention_(monitoring)/2._monitoring_mechanism/3._state_reports_and_unmik_ko-sovo_report/2._second_cycle/PDF_2nd_SR_Ukraine_eng.pdf)
- Shamshur, Oleg V. – Izhevskaya, Tetiana I. 1994. Multilingual Education as a Factor of Inter-Ethnic Relations: The Case of the Ukraine. Current Issues in Language in Society. Vol. 1. No. 1: 29–39.
- Shevchenko, An. (Шевченко А.) 2003. Народи корінні. In: Yevtukh, V. ed. (Євтух В. ред.) Етносоціологія: терміни і поняття, 77–81. Київ: Фенікс.
- Skutnabb – Kangas, Tove 1990. Language, Literacy and Minorities. London: A Minorities Rights Group Report.
- Skutnabb – Kangas, Tove 1997. Nyelv, oktatás és a kisebbségek. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Solchanyk, Roman 1985. Language Politics in the Ukraine. In: Krindler, Isabelle T. eds., Sociolinguistic Perspectives on Soviet National Languages. Their Past, Present and Future, 57–105. Berlin–New York–Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note. The Hague: Foundation on Inter-Ethnic Relations, October 1996.
- Tóth Mihály (Товт Михайло) 2002. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку). Ужгород: Інформаційно-видавниче агентство „ІВА”.
- Volvach, P. (Вольвач, Петро) 2006. Гордіїв вузол україномовної освіти у Криму і шляхи його розв’язання. Кримська світлиця, № 49–50.
- Weinreich, Uriel 1953. The Russification of Soviet minority languages. Problems of communism 1953/2: 46–57.
- Yevtukh, V. (Євтух В.) 2004. Етнополітичний ренесанс в Україні: поняття, структура, наслідки. Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій. Київ.

- Yevtukh, V. et al (Євтух Володимир та ін.) 2004. Етнонаціональна структура українського суспільства. Київ: Наукова думка.
- Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
- Концепція державної мовної політики в Україні. Київ: Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, 2006. <http://www.kharkivo-da.gov.ua/politika/show.php?page=6386>
- Національна доктрина розвитку освіти. Київ, 2000.
- Про функціонування української мови в Україні. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
- Програма розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, що повернулися на проживання в Україну, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство на період до 2010 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 р. N 637. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
- Рекомендації парламентських слухань „Про функціонування української мови в Україні”. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>